

Het @ntidotum tegen cybergeweld

Het doel van het @ntidote project

Het @ntidote project werd opgestart vanuit de vaststelling dat adolescenten (<18 jaar) en jongvolwassenen (18-25 jaar) in België regelmatig geconfronteerd worden met cybergeweld, in het bijzonder online haatspraak (of "online hate speech") OHS) en de niet-consensuele verspreiding van intieme beelden (of "non-consensual intimate images", NCII). Eerder onderzoek in binnen- en buitenland wees uit dat de alomtegenwoordigheid van sociale media en andere communicatie-apps in het leven van adolescenten en jongvolwassenen ertoe leidde dat ze regelmatig blootgesteld worden aan deze schadelijke online gedragingen. Daarom stelde het @ntidote project **vijf doelstellingen** voorop om OHS en NCII beter te begrijpen binnen de Belgische context.

1

Begrijpen hoe adolescenten en jongvolwassenen OHS en NCII ervaren;

2

Verduidelijken hoe OHS en NCII wettelijk zijn ingebed en hoe casussen van OHS en NCII worden vervolgd en beoordeeld;

3

Gegevens verzamelen over prevalentie, waardering en omgang met OHS en NCII bij Belgische adolescenten en jongvolwassenen, inclusief hun begrip van (on)schadelijke inhoud;

4

In kaart brengen hoe online platformen (OSP's) OHS en NCII online aanpakken en beoordelen;

5

De coping mechanismen en ondersteuningsbehoeften van slachtoffers onderzoeken vanuit het perspectief van de slachtoffers zelf en van hulporganisaties.

1. KWALITATIEF BEGRIP VAN OHS EN NCII

OHS en NCII complexe fenomenen. Tijdens het onderzoek werden 24 adolescenten en jongvolwassenen geïnterviewd om een beter inzicht te krijgen in hoe deze leeftijdsgroep OHS en NCII ervaart. Een opmerkelijke vaststelling was dat verschillende deelnemers zich met meerdere rollen in de context van deze online vormen van geweld identificeerden (bv. zowel als slachtoffer en als omstaander van incidenten van OHS en/of NCII).

Inductieve analyse toonde aan dat er adolescenten en jongvolwassenen het niet eens zijn over wat OHS is. In het bijzonder observeerde het team een verschillend begrip van wat OHS is onder de deelnemers, gebaseerd op wat zij beschouwden als de doelgroep van OHS: sommigen van hen definieerden OHS als agressieve inhoud, d.w.z. inhoud die gekenmerkt wordt door agressieve uitlatingen tegenover een individu of een vertegenwoordiger van een groep, terwijl anderen OHS definieerden als haatdragende inhoud die gericht is op het promoten van haat tegenover een vertegenwoordiger van een groep of een hele groep.

Voor NCII bleek de bestaande of eerdere relatie tussen het slachtoffer en de dader alsook de al dan afwezigheid van toestemming belangrijk voor de deelnemers bij de beoordeling van iemands verantwoordelijkheid. Daarnaast moet voor zowel NCII als ook voor OHS rekening worden gehouden met een aantal situationele factoren zoals het aantal omstanders en of de berichten privé werden verstuurd of in het openbaar werden verspreid (bv. in online discussiegroepen).

De deelnemers zagen verschillende onderliggende redenen voor beide gedragingen waaronder generieke redenen zoals wraak, het winnen of behoud van populariteit en sociale status in de groep, maar ook motieven die eigen zijn aan de leeftijdsgroep van adolescenten en jongvolwassenen, zoals onvolwassenheid en een lager niveau van emotieregulatie.

Deze studie concludeert dat onderzoek rekening moet houden met de stem van adolescenten en jongvolwassenen om de complexiteit van de fenomenen te vatten. Een beter begrip van deze gedragingen vereist bovendien een multidisciplinaire aanpak met voldoende aandacht voor de impact van de specifieke ontwikkelingskenmerken van deze leeftijdsgroep.

2. HET IN KAART BRENGEN VAN HET REGELGEVEND KADER VAN OHS EN NCII

Uit het onderzoek blijkt dat er op nationaal, Europees of internationaal niveau geen algemeen kader bestaat voor de aanpak van cybergeweld. Wel zijn er meer fragmentaire wettelijke kaders voor specifieke vormen van cybergeweld, waaronder OHS en NCII. Wat OHS betreft, toonde het onderzoek aan dat er een ontwikkeld nationaal, Europees en internationaal kader bestaat over haatspraak dat meestal technologie-neutraal is, wat betekent dat het zowel van toepassing is op online (OHS) als offline haatspraak. Het @ntidote onderzoek toont aan dat er binnen het juridische kader een bijzondere prioriteit is voor de strijd tegen racisme, xenofobie en gendergerelateerde haatspraak, met minder aandacht voor haatspraak op basis van andere gronden. In vergelijking met OHS, is het wettelijk kader voor niet-consensuele verspreiding van naaktbeelden duidelijk nog in ontwikkeling, met een gevestigd wettelijk kader op nationaal niveau maar momenteel geen internationale of Europese normen. Wel wordt NCII onder minderjarigen in internationale en Europese regels al opgenomen als materiaal over seksueel misbruik van kinderen (d.i. CSAM, "child sexual abuse messages") en op Europees niveau worden initiatieven ontplooid om NCII strafbaar te stellen.

Terwijl de juridische analyse laat zien dat vanuit normatief oogpunt de vervolgende autoriteiten en rechtbanken goed zijn toegerust om klachten en gevallen van OHS en NCII aan te pakken, laat de analyse van strafrechtelijke klachten zien dat (1) er slechts een beperkt aantal klachten was in vergelijking met de prevalentie van OHS en NCII die wordt gesuggereerd door de literatuur en het survey-onderzoek uitgevoerd in WP 3, en (2) dat de overgrote meerderheid van de zaken wordt stopgezet om uiteenlopende redenen. Slechts een handvol zaken komt uiteindelijk voor de rechter.

3. KWANTITATIEVE ANALYSE: SURVEY-ONDERZOEK EN VIGNETTENSTUDIE OVER OHS EN NCII

Uit een enquête onder 2819 adolescenten en jongvolwassenen bleek dat ongeveer één op de drie ooit slachtoffer is geweest van OHS of NCII. Meer dan één op de vijf rapporteert OHS te hebben gepleegd en bijna één op de drie is ooit dader geweest van NCII. Ons onderzoek toonde bovendien aan dat geslacht, seksuele geaardheid, etniciteit en leeftijd belangrijke criteria zijn voor prevalentie van zowel slachtofferschap als daderschap van OHS & NCII.

In het algemeen toonden de resultaten aan dat leeftijd een belangrijke rol speelt bij zowel het daderschap als het slachtofferschap van OHS. Jongvolwassenen waren vaker slachtoffer en dader in vergelijking met adolescenten. Ook LGBTQIA+ adolescenten en jongvolwassenen en Belgen met een buitenlandse achtergrond (d.w.z. moeder of vader geboren in het buitenland) werden meer het slachtoffer van OHS dan andere deelnemers. Verrassend genoeg vertoonden de resultaten voor slachtofferschap van NCII geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen. Dit staat in contrast met het algemeen geaccepteerde idee dat vrouwen vaker slachtoffer zijn van NCII. Conclusie: preventiestrategieën moeten meer educatieve initiatieven omvatten die gericht zijn op kwetsbare groepen zoals leden van de LGBTQIA+-gemeenschap of Belgen met een buitenlandse achtergrond.

Naast de enquête werd een vignettenstudie uitgevoerd waarin specifieke situaties van OHS en NCII werden voorgelegd aan de deelnemers. Hieruit bleek dat zowel adolescenten als jongvolwassenen OHS en NCII als bijzonder schadelijk gedrag beschouwen. De beoordeling van schadelijkheid daalt wanneer het NCII-slachtoffer heteroseksueel is of het OHS-slachtoffer mannelijk is. Dit is het meest uitgesproken bij respondenten die niet-Belgisch zijn (die in het buitenland geboren zijn) en Belgen met een buitenlandse achtergrond (geboren in België maar moeder of vader zijn in het buitenland geboren). Dit zou de belangrijke rol van genderstereotypen, culturele waarden en persoonlijke normen bij de beoordeling van de schadelijkheid van NCII en OHS kunnen onderbouwen. Wat betreft het bestraffen van deze gedragingen, is bijna één op twee voorstander van alternatieven voor gevangenisstraffen en boetes (bv. cursussen over online geweld of bemiddeling tussen het slachtoffer en de dader).

De vignetten maakten het ook mogelijk om het Prototype Willingness Model (PWM) te testen. Voor beide gedragingen geldt dat "prototype-favourability" (d.w.z. een positieve houding hebben ten opzichte van een persoon die OHS pleegt) en "prototype-similarity" (d.w.z. denken dat je op de dader lijkt) significant gerelateerd zijn aan de bereidheid om OHS te plegen en als zodanig kan leiden tot een hoger risico op het vertonen van deze gedragingen. Subjectieve normen zijn ook in beide gedragingen significant gerelateerd aan de intentie, d.w.z. hoe meer belangrijke anderen (bv. leeftijdsgenoten) OHS of NCII goedkeuren, hoe groter de intentie om deze gedragingen zelf te stellen. De resultaten toonden aan dat OHS een gedrag is dat wordt gedreven door rationele impulsen (d.w.z. rationeel de voor- en nadelen afwegen), terwijl NCII wordt gedreven door sociale reacties (d.w.z. rekening houden met de reactie van hun omgeving). Daarom zou het creëren van meer bewustzijn over de schadelijkheid van NCII bij adolescenten en jongvolwassenen kunnen leiden in een lager risico om dit gedrag te plegen.

4. ZELFREGULEREND KADER EN BEGRIP VAN ONLINE GEWELD DOOR DE INDUSTRIE

Uit het onderzoek naar het zelfregulerend kader van online dienstverleners (OSP's, "online service providers") blijkt dat deze het begrip 'cybergeweld' gebruiken noch definiëren. Ze maken liever een onderscheid tussen verschillende categorieën van ontoelaatbare online content en hanteren een apart beleid, afhankelijk van het soort inhoud waarvoor verschillende toelaatbaarheidscriteria zijn gedefinieerd. Hun policy's die bepalen wat kan en niet kan zijn 'levende' documenten: ze evolueren mee met nieuw gedrag dat op de platformen wordt waargenomen. Door de band genomen houden de OSP's geen rekening met het wettelijke kader van de locatie van de gebruiker voor de definitie van ontoelaatbare content. Bovendien zijn deze beleidsregels geschreven in een open formulering, die veel ruimte laat voor interpretatie, in tegenstelling tot de gedetailleerde interne regels die moeten worden toegepast door moderatoren. OSP's beschikken dus over een ruime beoordelingsmarge bij het definiëren en modereren van online content. Deze belangrijke rol van OSP's wordt nog versterkt door de vertrouwelijkheid die heerst in het domein van de contentmoderatie. Dit blijkt uit een analyse van de beleidsregels van OSP's en een enquête onder 13 moderatoren. Bijgevolg begrijpen gebruikers niet altijd wat (on)toelaatbare content is wanneer ze een online platform gebruiken, of waarom en hoe een moderatiebeslissing is genomen met betrekking tot de content die ze hebben gepost.

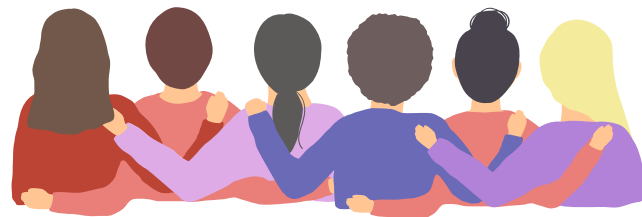
Ook al is er weinig transparantie met betrekking tot het proces van online content moderatie. Onderzoek bevestigt dat technische (vaak AI) tools en menselijke moderatie tegenwoordig hand in hand gaan om cybergeweld te bestrijden. Technische hulpmiddelen lijken voornamelijk te worden gebruikt om ontoelaatbare content te voorkomen (d.w.z. proactief) of te detecteren (d.w.z. reactief), terwijl menselijke moderatoren zelden proactief ingrijpen. In plaats daarvan reageren ze op meldingen van gebruikers of op content die door AI-tools wordt gemarkeerd. Bovendien doen recentere online platforms vaker een beroep op (menselijke) niet-professionele contentmoderatoren.

De Digital Dienstenwet (DSA, "Digital Services Act") van de EU zal een aanzienlijke impact hebben op de rol van online dienstverleners in de strijd tegen illegale online content, zo blijkt uit het onderzoek. Het legt een hele reeks nieuwe verplichtingen op aan OSP's waaronder transparantieplichtingen evenals een verplichting om samen te werken met nationale strafrechtelijke autoriteiten. Deze verplichtingen variëren afhankelijk van de dienstverlener, meer bepaald de aangeboden dienst en de grootte van de provider, maar zullen leiden tot meer transparantie over hoe providers omgaan met ontoelaatbare content.

5. COPINGMECHANISMEN & SLACHTOFFERHULP

De enquête bij 2819 adolescenten en jongvolwassenen focuste ook op emoties en coping mechanismen van slachtoffers van NCII en OHS. De resultaten tonen aan dat beide gedragingen een aanzienlijke impact hebben op de geestelijke gezondheid van adolescenten en jongvolwassenen. Onder de respondenten zijn de meest voorkomende gevoelens na slachtofferschap van OHS gevoelens van boosheid of woede (>40%). Verder voelt een derde van de slachtoffers van OHS zich nerveus, beschaamd, hulpeloos en geïrriteerd, terwijl één op de vijf slachtoffers zich schuldig en eenzaam voelt. Voor NCII rapporteerde ongeveer een op de twee slachtoffers gevoelens van nervositeit, hulpeloosheid, boosheid, schuld en irritatie. Meer dan 40% van de NCII-slachtoffers voelt zich angstig, beschaamd, eenzaam of woedend. Deze resultaten onderstrepen de psychologische impact die deze gedragingen op slachtoffers kunnen hebben.

Hoewel OHS en NCII een grote emotionele impact hebben op slachtoffers, laten de resultaten zien dat adolescenten en jongvolwassenen slechts zelden professionele hulp zoeken, waaronder hulp van de politie of slachtofferhulporganisaties. Slachtofferhulporganisaties geven op hun beurt aan dat adolescenten en jongvolwassenen niet snel contact met hen zoeken.

Ze bespreken hun ervaringen eerder met hun leeftijdsgenoten en in mindere mate met hun ouders en leerkrachten. Er is een uitgebreid netwerk van organisaties in België die hulp bieden aan slachtoffers van cybergeweld, hetzij op basis van het gedrag (OHS of NCII) of op basis van kenmerken van de slachtoffers (geslacht of seksuele geaardheid). Uit uiteengevoerde interviews met verschillende Belgische hulporganisaties (bv. Child Focus, Unia, Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen) bleek dat er een sterke samenwerking bestaat tussen de organisaties. Door het ontbreken van een formele coördinatie en structuur alsook door financiële beperkingen om cybergeweld aan te pakken, gebeurt dit echter vaak op projectbasis, waardoor initiatieven en middelen elkaar overlappen. Alle organisaties benadrukten het belang van het integreren van informatie over online grenzen in het formele onderwijs (zowel in lagere en middelbare scholen als in hoge scholen en universiteiten).

Om het ondersteuningssysteem dat slachtoffers van OHS en NCII nodig hebben te verbeteren, moeten er vier belangrijke stappen worden genomen: (1) ervoor zorgen dat organisaties voldoende budget en capaciteit hebben om te voldoen aan de vereisten van de DSA met betrekking tot het optreden als 'trusted flaggers', d.w.z. meldpunten met een geprioriteerde verbinding met OSP's; (2) het verbeteren van de kennis van adolescenten en jongvolwassenen, familieleden en hun netwerk over de mogelijkheden van hulporganisaties die slachtoffers kunnen ondersteunen; (3) het wegwerken van mogelijke belemmeringen voor een laagdrempelige toegang tot hulporganisaties; (4) het investeren in bredere communicatie naar het grote publiek, met name naar schoolgaande jongeren en ouders over de mogelijke ondersteuning van slachtoffers.

6. CONCLUSIES

Met het oog op de overkoepelende analyse van de onderzoeksresultaten heeft het @ntidote team **tien hoofdbevindingen** geformuleerd die het begrip van OHS en NCII en de toekomstige aanpak van deze gedragingen verder kunnen vormgeven:

- Er is geen gemeenschappelijk begrip van wat cybergeweld is, inclusief wat OHS en NCII is. Dit bemoeilijkt zowel onderzoek als preventie.
- Ervaringen met OHS en NCII komen veel voor bij adolescenten en jongvolwassenen. In de meeste gevallen zijn zij omstanders, maar er is ook een aanzienlijke groep die slachtoffer is.
- In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, is er een grote verscheidenheid aan motieven voor het plegen van OHS en NCII.
- Relevante criteria voor slachtofferschap en daderschap voor zowel OHS als NCII zijn leeftijd en etniciteit. Seksuele geaardheid is een significant criterium voor slachtofferschap van OHS. Geslacht bleek een relevant criterium te zijn voor het plegen van NCII.
- Ondanks een ontwikkeld wettelijk kader dat (vormen van) OHS en NCII strafbaar stelt, wordt de overgrote meerderheid van de strafrechtelijke klachten geseponeerd. Het gebrek aan capaciteit en prioritisering zijn de belangrijkste redenen voor het hoge aantal geseponeerde zaken.
- Specifiek voor OHS resulteert de procedurele hindernis voor het vervolgen van zaken voor het Hof van Assisen door artikel 150 in de Grondwet in het stopzetten van veel zaken en wordt dit als problematisch beschouwd, zowel vanuit het perspectief van het Europese en internationale wettelijke kader als vanuit het perspectief van hulporganisaties.
- Adolescenten en jongvolwassenen zijn sterk voorstander van alternatieven voor klassieke strafrechtelijke straffen bij de behandeling van strafrechtelijke klachten van OHS en NCII (bv. het volgen van een cursus over online geweld).
- Een beperkt aantal belangrijke OSP's wordt voornamelijk gebruikt door adolescenten en jongvolwassenen. Sommige OSP's komen veel voor in de strafrechtelijke zaken, interviews en in de prevalentiestudie over incidenten van OHS en NCII.
- Hoewel OSP's als essentieel worden beschouwd in de aanpak van OHS en NCII, blijkt uit analyse dat er een grote verscheidenheid is tussen de OSP's in de afbakening van toelaatbare en niet-toelaatbare inhoud en hun procedures voor moderatie en verwijdering. Hulporganisaties benadrukken dat de samenwerking met de OSP's voor het verwijderen van OHS of NCII onsamenhangend is.
- Slachtoffers van OHS en NCII ervaren aanzienlijke schade en negatieve emoties, maar doen over het algemeen geen beroep op professionals, waaronder hulporganisaties of de politie. Ze wenden zich meestal tot peers voor steun.

7. AANBEVELINGEN

Op basis van de onderzoeksresultaten heeft het @ntidote team een aantal aanbevelingen geformuleerd die zijn onderverdeeld in **5 thema's**:

1. Handhaving

- Stroomlijn de gronden van vervolging en het seponeren van klachten voor OHS en NCII. Specifiek voor NCII moeten er richtlijnen worden verstrekt aan het openbaar ministerie over de afbakening tussen NCII en CSAM om de kwalificatie en vervolging te verbeteren;
- Investeer in de capaciteit van gespecialiseerde politie om OHS en NCII te onderzoeken en daartegen op te treden. Verduidelijk de categorisering van OHS en NCII in databases van de politie, het Openbaar Ministerie en rechtbanken; Ontwikkel alternatieven voor klassieke straffen voor OHS en NCII (bv. een verplichte cursus specifiek voor plegers van OHS en NCII in het kader van probatie of bemiddeling);
- Controleer en handhaaf de implementatie van de DSA nauwlettend, zowel op EU- als op nationaal niveau, in het bijzonder wat de nieuwe verplichtingen inzake zorgvuldigheid en samenwerking betreft.

2. Juridisch kader

- Heropen een nationale dialoog om te heroverwegen welke vormen van online haatspraak strafbaar moeten worden gesteld, evenals alternatieven voor strafbaarstelling om cybergeweld aan te pakken binnen de grenzen van het internationale en Europese wettelijke kader (bv. bemiddeling en reclasseringstrajecten gericht op herstel en gedragsverandering);
- Ondersteun de ontwikkeling op EU-niveau aangaande de afbakening van wat onwettige content is, in het bijzonder met betrekking tot OHS en NCII, om een gemeenschappelijke noemer te creëren voor verwijdering op alle OSP's die actief zijn in de EU. Voor NCII moet deze aanpak rekening houden met de beginselen van gelijkheid, het verbod op gendergerelateerd geweld en seksuele integriteit, waarbij toestemming het bepalende element moet zijn voor de afbakening van onwettige verspreiding van intieme beelden.

RECOMMENDED

3. Mediageletterdheid

- Verbeter het begrip van het algemene publiek, maar meer specifiek adolescenten en jong volwassenen, van wat OHS en NCII inhoudt, waarom deze gedragingen schadelijk zijn en wat strafbaar is volgens het Belgische strafwetboek.
- Investeer in het ontwikkelen en mainstreamen van maatschappelijke tolerantieprincipes en het verbeteren van de houding ten opzichte van minderheidsgroepen. Om dit te bereiken moeten educatieve initiatieven worden ontwikkeld om het begrip van wat OHS en NCII inhoudt te verbeteren, om beter te kunnen redeneren over online grenzen en om de impact van dit gedrag op anderen te kunnen inschatten.
- Bevorder een nauwere samenwerking tussen onderwijsactoren en (hulp)organisaties die gespecialiseerd zijn in het werken met minderheidsgroepen.

4. Onderzoek

- Stimuleer verder onderzoek naar de rol van persoonlijke kenmerken van adolescenten en jongvolwassenen door onderzoek uit te voeren dat alleen minderheden omvat (bv. door samen te werken met organisaties die gespecialiseerd zijn in het werken met minderheidsgroepen en als zodanig toegang hebben tot grotere steekproeven);
- Doe verder onderzoek naar proactieve en reactieve contentmoderatie, vooral met betrekking tot de rol van 'trusted flaggers', de follow-up van meldingen door gebruikers bij OSP's van ontoelaatbare content, de rechtsmiddelen die gebruikers ter beschikking staan en de behandeling van ontoelaatbare content door OSP's. Investeer in het bijzonder in onderzoek om beter te begrijpen wat relevant is bij het definiëren van toelaatbaarheid, evenals de rol van toestemming, leeftijd, etniciteit en andere persoonlijke kenmerken in het moderatieproces.
- Ontwikkel een mensenrechtenkader dat NCII afbakt in het licht van artificiële vormen van intieme beelden (gebruikmakend van AI zoals denuding-technologie), in het bijzonder in het licht van de vrijheid van meningsuiting en informatie, en persvrijheid.
- Integreer de stem van adolescenten en jongvolwassenen bij het onderzoeken van het begrip van deze verschijnselen (bv. bij het ontwikkelen van een vocabulaire) en het ontwikkelen van oplossingen voor de gedragingen, rekening houdend met de diversiteit van de steekproef en hun communicatie- en reguleringsmethoden.

5. Slachtofferhulp

- Investeer in de toegankelijkheid en beschikbaarheid van psychologische hulp voor slachtoffers (bijvoorbeeld door een formele samenwerking tussen hulporganisaties te ontwikkelen en te zorgen voor een structureel budget voor deze organisaties).
- Verminder de drempels om in contact te komen met hulporganisaties en vergroot de kennis over de huidige hulporganisaties onder adolescenten en jongvolwassenen, hun netwerken (bv. leerkrachten, ouders, leeftijdsgenoten) en de media (bv. door contactgegevens op te nemen bij het publiceren van gerelateerde artikelen).
- Ontwikkel in samenwerking met hulporganisaties technologie die slachtoffers, hun sociaal netwerk en omstanders informeert en ondersteunt met de nodige privacy en veiligheid.
- Ondersteun slachtofferhulporganisaties in het verkrijgen van de status van 'trusted flagger' in het kader van de DSA en ondersteun hen in de ontwikkeling van technologie en samenwerking tussen OSP's, autoriteiten en hulporganisaties om onwettige inhoud te voorkomen, te vinden en te verwijderen.

Auteurs

Universiteit van Antwerpen

Prof. Dr. Michel Walrave (coördinator)

Prof. Dr. Catherine Van de Heyning

Prof. Dr. Mona Giacometti

Drs. Aurélie Gilen

Université de Liège

Prof. Dr. Vanessa Franssen

Prof. Dr. Cécile Mathys

Océane Gangi

Université de Saint-Louis Bruxelles

Prof. Dr. Jogchum Vrielink